

Юрій Завалевський,
м. Київ, Україна

УДК 37.091.12.011.3-051:37.013.3-027.31

СУТНІСТЬ ПРОФЕСІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОГО ВЧИТЕЛЯ

В статті розкривається сутність професійного становлення учителя як конкурентоспособного спеціаліста, определена структура и содержание профессиональной компетентности учителя.

Ключевые слова: конкурентоспособность, профессиональное образование, профессионализм, профессиональная компетентность.

The article reveals the essence of teacher professional development as a competitive specialist defined the structure and content of professional competence of teachers.

Key words: competitiveness, professional education, professional, professional competence, professional orientation.

Сучасна освіта, що розвивається в умовах становлення ринкових відносин, потребує від учителя високого рівня відповідності вимогам, як з точок зору суб'єктів педагогічної взаємодії (учнів, їхніх батьків, колег), так і суспільства (закони, нормативи, інструкції тощо). Це викликає необхідність формування в учителя конкурентоспроможності, як якості, що дозволяє бути професійно затребуваним у суспільстві в цілому, і у певному педагогічному колективі.

Проблема конкурентоспроможності досліджується вченими у різних контекстах. Формуванню й розвитку особистості вчителя, переходу його на більш високий рівень світоглядної позиції присвячено праці І. Бежа, В. Браже, С. Вершловського, Р. Ісламшина, В. Кричевського, Б. Ковальчук, І. Комарової, З. Нікітіна та ін.

У науковій літературі конкурентоспроможність обґрунтовується як одна з основних форм організації соціальної та міжособистісної взаємодії, що характеризується досягненням індивідуальних або групових цілей, інтересів за умов протистояння з іншими особистостями, які також прагнуть досягти цих цілей або інтересів [12]. З одного боку, конкурентоспроможність розглядається як відповідність робочої сили вимогам ринку, що відкриває працівникам можливість вступати у конкурентні відносини на ринку праці, а з іншого – як сукупність характеристик, що визначає порівняльні позиції конкретного працівника або окремих груп, що дозволяє їм претендувати на зайняття визначених вакансій [9].

Під конкурентоспроможністю дослідники розуміють «здатність особистості досягти поставлених цілей у швидкозмінних освітніх ситуаціях за рахунок оволодіння методами розв'язання значного класу професійних задач» [2]. При цьому, увага акцентується на професійних уміннях, а критеріями оцінювання конкурентоспроможного фахівця виступають професійні знання (предметної галузі та загальні психолого-педагогічні), рівень комунікативної культури, прагнення до професійного зростання, здатність до рефлексії тощо.

Отже, конкурентоспроможність розглядається у двох аспектах: 1) розуміння якості підготовки (показник якості); 2) якості особистості (характеристика, здатність особистості, особистісна якість).

Термін «становлення» розглядається науковцями у декількох аспектах: *філософи* трактують це поняття як категорію, що відображає процес діалектичного переходу від одного ступеня розвитку до іншого, як момент взаємоперетворення протилежних, і водночас взаємопов'язаних моментів розвитку – виникнення та зникнення [4].

Педагогічна фахова підготовка має сприяти формуванню самостійного мислення сучасного вчителя, впровадженню індивідуального підходу до розвитку творчих здібностей,

докорінному покращенню оволодіння професійними навичками. Від цього залежить, як конкурентоспроможні педагоги зможуть поєднувати сучасні знання, професіоналізм із соціальною активністю та високою моральністю.

Конкурентоспроможний учитель повинен володіти комплексом морально-естетичних якостей: *гуманізмом, високою культурою, ввічливістю, чесністю, вимогливістю, толерантністю*. Інтелектуальні якості вчителя зумовлюють професійні вміння, допомагають приймати правильні рішення, сприяють творчості, пошуку нових, неординарних способів розв'язання проблем. Серед цих якостей – чіткість та логіка мислення, критичність, творча уява, винахідливість, кмітливість. Особливу роль у професійній діяльності відіграє оперативність мислення, що характеризує здатність вчителя швидко знаходити оптимальні рішення професійних завдань. Інтелектуальні якості ґрунтуються на перцептивних та атенційних якостях, що впливають на сприйняття та увагу. Професійні здібності – це сукупність стійких індивідуально психічних якостей та властивостей особистості, що визначають успішність професійного навчання або діяльність з певного фаху [8].

Концептуальність сучасної освіти визначається тим, що відповідаючи вимогам часу, здійснює значні реформи, постійно перебуває в русі, змінюючи спрямованість від класичного навчання до навчання інноваційного, що враховує не лише інформаційні зміни в суспільстві, а й психолого-педагогічні. Процес якісних змін довготривалий. Він потребує формування нового типу мислення, розуміння особистістю власного місця у житті. Сучасний ЗНЗ вимагає від учителів не лише теоретичної озброєності, а й володіння мистецтвом навчати, передавати власні знання дітям і, досягнувши на певному етапі поставленої мети, продовжувати рухатися до здійснення нових цілей.

Нам імпонує думка академіка І. Беха щодо становлення конкурентоспроможного вчителя у сучасних соціальних умовах. Учений зазначає, що «умовою та засобом реалізації професій виступає людина-професіонал, в особистості якої, з одного боку, втілюється те спільне, що характерне для будь-якого працівника, зайнятого певним видом діяльності, з іншого – індивідуальне, привнесене ним у конкретний акт, кожний аспект професійної діяльності» [3].

Уже декілька років існує проект Школи майбутнього. Якою вона буде? Це має бути середній навчальний заклад, в якому пануватиме повага до учнів, де працюватимуть конкурентоспроможні вчителі, які мають професійну освіту, володіють новими освітніми технологіями особистісно орієнтованої педагогіки.

Науковці по-різному трактують поняття «професійна освіта», зокрема як:

- особистісні характеристики готовності до професійної діяльності (Р. Гуревич, О. Пехота, М. Серєєв, С. Сисоєва);
- компетентність (Д. Вайт, В. Воронцова, Г. Волновицький, В. Гайворонський, Г. Серікова, А. Хуторський);
- майстерність (І. Зязюн, В. Моргун, В. Орлов, В. Сластьонін);
- освіченість (В. Кудін, О. Кульчицька, О. Романовський);
- професіоналізм (В. Михайлівський, О. Отич).

У сучасному науковому трактуванні, професіоналізм – це сформована у процесі навчання та практичної діяльності готовність до компетентного виконання функціональних обов'язків, що оплачуються, рівень майстерності у професійній діяльності, що відповідає рівню складності діяльності. Розвиток професіоналізму зумовлено зростанням рівня складності виробничих завдань [5]. Високий рівень успішності виконання професійної діяльності засвідчує професіоналізм працівника, що визначається високою професійною підготовленістю до виконання складних завдань, професійною мобільністю (особливо при розв'язанні творчих завдань або у випадках безробіття), систематичним зростанням професійної компетентності, творчої та інноваційної культури [5].

Професійне зростання вчителя відбувається у процесі становлення цілісного, активного, вільного суб'єкту власної діяльності, відповідального у її проектуванні та творчому

перетворенні. Основними особливостями діяльності вчителя на сучасному етапі є комплексність та цілісність, креативний характер, поєднання колективної діяльності та індивідуальної творчості тощо.

Одну з головних складових навчання виділяє В. Шандриков – формування і розвиток професійно важливих якостей, під якими розуміють «індивідуальні якості суб'єкта діяльності, що впливають на ефективність діяльності та успішність її засвоєння» [11]. Можна стверджувати, що здатність розв'язувати проблемні ситуації є важливою професійною якістю, що за певних обставин властива будь-яким видам кваліфікованої діяльності.

Необхідно визначити зміст професійної компетентності. Поняття «компетентність» за визначенням І. Єрмакова – це здатність людини ефективно розв'язувати проблеми, що виникають у реальних життєвих ситуаціях, діяти адекватно вимогам соціуму відповідно до власної природи [6]. Міжнародний департамент стандартів розглядає поняття «компетентність», як спроможність кваліфіковано здійснювати діяльність, виконуючи певні завдання. Це поняття містить знання та навички, що дають змогу особистості ефективно здійснювати діяльність або виконувати певні функції, спрямовані на досягнення певних стандартів. Оцінювати компетентність пропонують за такими показниками: *знання, вміння, навички, навчальні досягнення*. Т. Браже розглядає професійну компетентність, як багатофакторне утворення, що уможливорює успішне здійснення професійної діяльності.

Ставлення до компетентності, її реалізація та вдосконалення залежить від правильного розуміння її сутності та змісту. Для поглибленого аналізу структури професійної компетентності В. Зеленецький пропонує виділити чотири аспекти: *гносеологічний, нормативний, функціональний, особистісний*.

Гносеологічний аспект професійної компетентності характеризує певний рівень засвоєння знань. Професійна компетентність містить теоретичну компетентність практика і практичну компетентність теоретика, і лишн їх взаємозв'язок забезпечує справжній або повний професіоналізм фахівця.

Професійна компетентність формується як результат розвитку професійних якостей особистості: пам'яті, логічного мислення, рефлексії, організованості, акуратності та пунктуальності, емоційної стійкості, уваги, допитливості, рішучості, комунікабельності. Розвиток цих основних якостей у поєднанні зі стійкою системою моральних цінностей слугує основою формування компонентів, необхідних для будь-якої спеціальності.

Професійна спрямованість учителя, його творчий стиль, застосування набутих знань зумовлені цілеспрямованою підготовкою до творчої діяльності. Спрямованість – це прагнення особистості до певного виду занять, що ґрунтується на спільному та стійкому інтересі до нього. Спрямованість визначається мотивами, що спонукають людину займатися певними видами діяльності.

Навчальний заклад, що претендує на статус сучасного, повинен мати ідеологію та модель, відмінні від моделі закладу індустріального суспільства. Зміст та методи навчання в ньому повинні забезпечити високу соціальну та особистісну ефективність освіти, реальне формування соціально та особистісно значущих якостей, а також очевидну прикладну результативність: володіння рідною, державною та іноземною мовами, вміння працювати з комп'ютером тощо. Такий ефект дають продуктивні, інтерактивні методи навчання.

Особливість діяльності вчителя в умовах науково-технічного прогресу полягає у подальшому прискоренні темпів оновлення професійних знань, умінь та навичок, а також здатності працівника самостійно вдосконалювати рівень власної кваліфікації. Щоб стати майстром власної справи, необхідно не лише знати зміст обраної професійної діяльності, оволодіти вміннями та навичками, а й проявляти творчість, займатися самоосвітою, дбати про інтереси держави.

Отже, професійна компетентність формується за допомогою складної трансформації інтересів, мотивів, потреб під час практики, на основі процесів усвідомлення та переосмислення. Успішний учитель має бути тим, хто розуміє складності навчально-виховного процесу

та може відповідно до цих знань діяти таким чином, щоб забезпечити учням можливість правильного прийняття рішень як у навчальному середовищі, так і за його межами.

У сучасних умовах розвитку суспільства, сфер життєдіяльності, особлива увага приділяється діяльності вчителя, який досягає високих показників успішності учнів через удосконалення професійних компетентностей. Одним із способів формування конкурентоспроможного вчителя є діяльнісний підхід (О. Анісімов, І. Бех, Л. Петерсон), оскільки засвоєння структури і технології професійної діяльності спонукає особистість до самоорганізації, самореалізації та самоконтролю – важливих складових професіоналізму.

Видатні психологи М. Борщевський, Г. Костюк, І. Чеснокова широко обговорюють у своїх працях означені поняття. Самоконтроль – це інтегративна здатність аналізувати та оцінювати власну поведінку, діяльність в цілому з метою перевірки досягнутих результатів та приведення їх у відповідність з поставленими цілями, суспільно значущими нормами, правилами, еталонами, а також суб'єктивними вимогами та уявленнями. Високий рівень розвитку самоконтролю забезпечує неперервне відслідковування особистістю ланок саморегуляції поведінки. Це постійний «звіт» перед собою про співвіднесеності мети, мотиву дії; постійна внутрішня готовність переключити дію в інше русло, змінити її, внести певні корективи [10].

Г. Костюк розглядає саморозвиток як процес цілеспрямованого впливу особистості на себе, з метою вироблення чи «шліфування» фізичних та моральних якостей, сутнісних сил, духовної сфери, активізації здібностей, нахилів необхідних для життєдіяльності, а також самореалізації нових знань, умінь та навичок. Саморозвиток визначає потребу людини у саморусі, готовність змінюватися на краще, відкритість інноваціям, гнучке ставлення до зовнішніх впливів, відмова від консерватизму та догматизму [7].

За визначенням А. Айзенберг самоосвіта – це самостійна пізнавальна діяльність людини, спрямована на досягнення певних особистісно значущих освітніх цілей: задоволення загальнокультурних запитів, пізнавальних інтересів у будь-якій сфері діяльності, підвищення професійної кваліфікації тощо. Самоосвіта є умовою розвитку, самоствердження та самореалізації особистості та складовою навчання продовж життя. Тільки індивідуальне навчання допомагає вчителю підтримувати ключові компоненти на належному рівні, що забезпечує конкурентоспроможність [1].

Напрями розв'язання цієї проблеми ґрунтуються на положеннях, що було розроблено у вітчизняній та зарубіжній психології та педагогіці. Теорія навчальної діяльності сформувалась на базі культурно-історичної концепції (Л. Виготський), принципу єдності психіки та діяльності (О. Леонт'єв, С. Рубінштейн), у контексті психологічної теорії діяльності (О. Леонт'єв), а також у зв'язку з теорією поетапного формування розумових дій (П. Гальперін, Н. Талізіна).

За визначенням Д. Ельконіна та В. Давидова, навчальна діяльність – це основний вид діяльності, спрямованої на засвоєння теоретичних знань, що сприяє інтенсивному розвитку мислення. Навчальна діяльність організується таким чином, щоб у процесі її виконання особистість змінювала себе.

Проблемам творчості в діяльності вчителя присвячено праці В. Андрєєва, Т. Дем'янюк, В. Загвязинського, І. Зязюна, В. Кан-Калика, М. Лазарева, Н. Нікандрова, Н. Посталюка.

Різні аспекти підвищення професійної компетентності в системі безперервної педагогічної освіти розглянуто у дослідженнях Е. Белозерцева, С. Вершловського, В. Гершунського, В. Дубініної, Е. Ібрагімової, Е. Шиянова та ін. В окремих випадках ці дослідження базуються на уявленнях про те, що розвиток професійної діяльності вчителя – це закономірний результат кількісних характеристик обсягів засвоєних знань, сформованих умінь та навичок.

У процесі дослідження теоретико-методологічних аспектів проблеми ми переконались, що для формування вчителя, як конкурентоспроможного фахівця, сьогодні йому необхідні якості, що відповідають інтеграційним критеріям: *педагогічна майстерність; комунікативне мистецтво; володіння новими педагогічними технологіями; інноваційна педагогічна діяльність* тощо.

Учитель навчального закладу в нових умовах організації педагогічного процесу покликааний експериментувати, тобто здійснювати творчий пошук оригінальних, нестандартних підходів до розв'язання педагогічних проблем. Продуктом/продукцією творчого пошуку вчителів можуть бути нові технології навчання, оригінальні педагогічні ідеї, сучасні методи, прийоми, засоби та форми організації активної пізнавальної навчальної діяльності учнів, підвищення педагогічної майстерності, під час якої вчителі розвиваються як високопрофесійні фахівці. Важливо, щоб інноваційні технології навчання за змістовною сутністю були системою організації навчально-пізнавальної діяльності учнів, з метою поступового ознайомлення та оволодіння ними знаннями та вміннями.

Поряд з професійним становленням питання про особистісний розвиток набуває особливої значущості через те, що особистість учителя розглядається як головна у навчальному процесі. У зв'язку з цим необхідним є визначення етапів становлення вчителя з одночасним сприянням успішності цього становлення. Рішення такої задачі стає можливим завдяки проведеному спеціальній цілеспрямованій адміністративній діяльності.

Конкурентоспроможність є інтегративною особистісною якістю, сукупністю властивостей конкретної особистості, яка представляє її сутісну визначеність, на основі чого вільно та відповідально визначає власну позицію серед людей. За таких умов конкурентоспроможний учитель:

- здійснює активну творчу професійну та соціальну діяльність в умовах функціонування ринкової економіки;
- має розвинені педагогічні, економічні та організаційні здібності;
- має широкий світогляд, високорозвинене відчуття реальності, емоційну стійкість;
- має якості лідера;
- наполегливий, здатний до зваженого ризику, ініціативний;
- має високий професійний, моральний та культурний рівень;
- володіє системним мисленням, здатністю до активного ділового спілкування та підприємництва;
- уміє критично оцінювати набутий досвід, аналізувати власні можливості, постійно поповнює знання.

Становлення конкурентоспроможного вчителя пов'язується з формуванням професійної позиції – визначення становища в системі ділових відношень з колегами та учнями. Водночас зі спостереженням здійснюється сприяння протіканню цих процесів та прогнозування подальшого його розвитку.

«Недостатньо багато знати, щоб бути мудрим», – зазначав ще Геракліт Єфеський. Світ навколо нас постійно вимагає креативності, вміння приймати рішення, робити відповідний вибір, оцінювати проблеми, процеси та явища оточуючого світу та їхні наслідки. Реалії сучасного світу не лише вимагають наявності конкретних знань, але і навичок розв'язання проблем, визначення цілей, планування стратегії діяльності, передбачення результатів та виявлення альтернативних розв'язків.

Таким чином, у сучасних умовах конкурентоспроможність набуває більшої значущості не тільки для особистості, але і для суспільства в цілому, оскільки є стратегічною для процесу його розвитку. Вона затребувана зараз та у майбутньому, на що вказують тенденції розвитку сучасної освіти.

Використані літературні джерела

1. Айзенберг А. Я. Самообразование: история, теория, современные проблемы [Текст] / А. Я. Айзенберг. – М., 1986. – С. 78.
2. Анискевич С. О. Профподготовка педагогов в контексте модернизации специального образования [Текст] С.О. Анискевич // Дошкольное воспитание. – 2005. – № 10. – С.117–118.

3. Бех І. Д. Становлення професіоналізму в сучасних соціальних умовах [Текст] / І.Д.Бех // Педагогіка толерантності. – 2001. – № 3–4. – С. 6–9.
4. Великий тлумачний словник сучасної української мови [Текст] / уклад. і гол. ред. В. Г. Бусел. – Київ – Ірпінь: ВТФ Перун, 2001. – С. 870.
5. Енциклопедія освіти [Текст] // гол. ред. В. Г. Кремень. Акад. пед. наук України; – К.: Юрінком Інтер, 2008. – С. 742.
6. Єрмаков І. Г. Компетентнісний потенціал педагогіки життєтворчості [Текст] / І.Г.Єрмаков // Директор школи, ліцею, гімназії: Спецвипуск. – 2009. – № 6. – С. 22–25.
7. Костюк Г. С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості [Текст] / Упор. В. В. Андрієвська, Г. О. Балл, О. Т. Губко, О. В. Проскура; за ред. Л. М. Проколієнко. – К. Радянська школа, 1989. – С. 124.
8. Платонов К. К. Структура и развитие личности [Текст] / К. К. Платонов. – М.: Наука, 1986. – С. 167.
9. Про затвердження Державної програми «Вчитель»: Постанова, Програма, Заходи Кабінету Міністрів України від 28.03.02 №379 // Офіційний вісник України. – 2002. – № 13. – С. 109.
10. Чеснокова І. І. Проблема самосознания в психологи [Текст] / І. І. Чеснокова. – М., 1987. – С. 136.

Bibliography

1. Aizenberh A. Ya. Samoobrazovanye: ystoryia, teoriia sovremennye problemy [Tekst] / A. Ya. Aizenberh. – М., 1986. – S. 78.
2. Anyskevych S. O Profpodhotovka pedahohov v kontekste modernyzatsyy spetsyalnoho obrazovanyia [Tekst] // Doshkolnoe vospytanye. – 2005. – № 10. – S.117–118.
3. Bekh I. D. Stanovlennia profesionalizmu v suchasnykh sotsialnykh umovakh [Tekst] // Pedahohika tolerantnosti. – 2001. – № 3–4. – S. 6–9.
4. Velykyi tлумачnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy [Tekst] / uklad. i holovn. red. V. H. Busel. – Kyiv – Irpin: VTF Perun, 2001. – S. 870.
5. Entsyklopediia osvity [Tekst] / Akad. ped. nauk Ukrainy; holovnyi red. V. H. Kremen. – K.: Yurinkom Inter, 2008. – S. 742.
6. Yermakov I. H. Kompetentnisnyi potentsial pedahohiky zhyttietvorchosti [Tekst] // Dyrektor shkoly, litseiu, himnazii. Spetsvypusk. – 2009. – № 6. – S. 22–25.
7. Kostiuk H. S. Navchalno-vykhovnyi protses i psykhychnyi rozvytok osobystosti [Tekst] / Upor. V. V. Andriievskia, H. O. Ball, O. T. Hubko, O. V. Proskura; za red. L. M. Prokoliienko. – K.: Radianska shkola, 1989. – S. 124.
8. Platonov K. K. Struktura y razvytye lychnosty [Tekst] / K. K. Platonov. – М.: Nauka, – 1986. – S. 167.
9. Pro zatverdzhennia Derzhavnoi prohramy «Vchytel»: Postanova, Prohrama, Zakhody Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 28.03.02 №379 // Ofitsiinyi visnyk Ukrainy. – 2002. – № 13. – S. 109.
10. Chesnokova Y. Y. Problema samosoznaniya v psykholohy [Tekst] / Y. Y. Chesnokova. – М., 1987. – S. 136.